

Pirmojo pasaulinio karo atminimas Lietuvoje ir Rytų Prūsijoje: naujų tyrimų pradžia

VASILIJUS SAFRONOVAS

Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda
El. paštas safronovas@gmail.com

Straipsnyje vertinamos Pirmojo pasaulinio karo atminimo Lietuvoje ir Rytų Prūsijoje istorinių tyrimų galimybės. Karo istorijos vystymosi tendencijų kontekste aktualizuojama būtinybė tirti mentalinius ir socialinius Didžiojo karo poveikio Pietryčių Baltijos regiono visuomenėms aspektus. Siūlomos kryptys, kuriomis galėtų būti plėtojamos Didžiojo karo atminimo šiame regione studijos ir vertinama iki šiol atliktų tyrimų šia tematika situacija.

Raktažodžiai: Pirmasis pasaulinis karas, karo atminimas, atminimo istorija, lyginamoji prieiga, transnacionalinė prieiga

IVADAS

Šimto metų nuo Pirmojo pasaulinio karo sukaktis sujungia akademinę bendruomenę visoje Europoje (1). 2014 metų konferencijos, skirtos įvairiems su šiuo karu susijusiems aspektams, skirtinguose senojo žemyno kampeliuose vyko kone kas antrą savaitę, o karui skirti pažintiniai ir akademiniai leidiniai pasipylė it iš gausybės rago. Ir šiemet neblėstantis dėmesys Didžiajam karui, tikėtina, nenutrūks iki pat 2018-ųjų. Toks susidomėjimas šia „didžiąja embrionine šimtmečio katastrofa“ (George F. Kennan), suprantama, skatina kelti klausimą, koks bus Lietuvos indėlis į šį karo aktualizavimo etapą. O gal, dar kartą pasitenkinę redukcija, esą tai buvęs ne lietuvių karas, ir šįkart leisime, kad sukaktis Lietuvoje nesulauktų platesnio dėmesio?

Panašu, kad akademinio lygmeniu karo poveikis Lietuvos visuomenei bent jau tam tikrais aspektais vis dėlto bus permąstytas. Kol kas taip teigti leidžia keli veiksniai. Pirmas tai – Vilniaus universiteto Istorijos fakultete šiemet baigtas vykdyti mokslinis projektas. Tomo Balkelio suburta tyrėjų grupė šiame projekte gilinasi į XX šimtmečio karų poveikį

-
- (1) Straipsnis parengtas vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą „Pirmojo pasaulinio karo atminimas: Lietuvos ir Rytprūsių lyginamoji analizė (iki 1939 metų)“ pagal mokslininkų grupių priemonę (sutarties Nr. MIP-021/2015).

priverstinių iškeldinimų procesams Lietuvoje. Šio projekto pagrindinis rezultatas – dar nepublikuotas straipsnių rinkinys, kuriame keli tekstai bus skirti ir priverstinių iškeldinimų iš Lietuvos patirtimis, susijusioms su Pirmuoju pasauliniu karu. Antras – 2014 m. gruodį Vilniuje surengta konferencija „Nacionalinis principas Pirmojo pasaulinio karo metais“. Konferencijos rengėjai – Lietuvos istorijos institutas kartu su Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutu bei Šiaurės Rytų Europos vokiečių kultūros ir istorijos institutu (Lüneburg, Vokietija) – keliolika pranešėjų iš Lietuvos, Rusijos, Vokietijos, JAV, Lenkijos, Didžiosios Britanijos, Latvijos ir Čekijos sukviėti padiskutuoti apie nacionalinio ir imperinio principų sandūrą – sandūrą, kuri, be kita ko, sudarė sąlygas tarpti moderniam Lietuvos valstybingumui. Dalis straipsnių, parengtų šioje konferencijoje skaitytų pranešimų pagrindu, bus paskelbta 2015 m. pabaigoje viename serijos *Acta Historica Universitatis Klaipedensis* tomų.

Trečiasis veiksnys, leidžiantis tikėtis dėmesio Pirmajam pasauliniam karui lietuviškame diskurse, yra 2015 m. Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institute pradėtas vykdyti mokslinis projektas, skirtas šio karo atminimui Lietuvoje ir Rytų Prūsijoje iki 1939 m. palyginti (2). Diskutuojant su kolegomis apie sumanymą imtis tokio projekto, būta gana prieštaringų reakcijų. Vokiečiai, lenkai, rusai ir kitų šalių tyrėjai gyė sumanymą ir dalijosi patarimais, kaip pasiekti geresnio rezultato, o Lietuvoje ne kartą kildavo klausimas, kaip galima tyrinėti tai, ko nebuvo. Iš dalies siekiant atsakyti į tokio pobūdžio klausimus, šiuo tekstu norima pristatyti minėto projekto tyrimų trajektorijas, kartu įvertinant ligšiolinių tyrinėjimų situaciją. Tikimasi, kad čia pristatomi tiriamieji sumanymai paskatins Lietuvoje platesnę diskusiją klausimu, kaip tyrinėti karo atminimą šalyje, kuri pati tame kare nedalyvavo.

KODĖL REIKIA ANALIZUOTI DIDŽIOJO KARO ATMINIMĄ LIETUVOJE IR RYTŲ PRŪSIJOJE?

Atsakyti į klausimą, kodėl Didžiojo karo atminimas Lietuvoje ir jos palyginimas su Rytų Prūsija nuspelnė atskiro dėmesio, galima išvardijant kelias pagrindines tokio tyrimo iniciavimo priežastis.

Pirmučiausia, akivaizdu, kad su Pirmuoju pasauliniu karu susijusios patirtys nei Lietuvoje, nei tose bendruomenėse, kurios patyrė tą karą Rytų Prūsijoje (turimi omeny vietiniai gyventojai, kurių dauguma neteko savo namų per ir po Antrojo pasaulinio karo), šiandieną nebėra reikšmingos. Antrojo pasaulinio karo ir iš dalies pokario patirtys nustūmė atminimą apie Didįjį karą užmarštin. Ši bendra tendencija yra būdinga daugeliui Europos šalių. Europoje vyraujančiose atminimo kultūrose patys aktualiausi yra siužetai, susiję su Europos šalių totalitarine ir autoritarine praeitimi, ypač su Antrojo pasaulinio karo patirtimi, tik Vidurio Rytų Europoje tai apima ir pokario periodą, nuosekliai išvedamą iš šio siaubingo XX šimtmečio konflikto padarinių.

Lietuvoje Pirmojo pasaulinio karo viešą neaktualumą galima paaiškinti ir papildomais veiksniais. Vienas jų – Lietuva kaip valstybė pasauliniuose karuose nedalyvavo. Nacionalinės, kitaip tariant, valstybinės tradicijos minėti, atminti, aktualizuoti šį karą ir jo reikšmę Lietuvoje neatsirado. Tarp kitų priežasčių būtų galima įvardyti ir tai, kad tarpukariu, tuo metu kai Didysis karas didelėje Europos dalyje buvo minimas, Lietuvos atminimo politikoje ir atminimo kultūrose daugiau dėmesio buvo skiriama nacionalinės valstybės sukūrimo faktui bei vėlesniems Nepriklausomybės karams. Iš esmės tai ne vien Lietuvos,

(2) Projekto tyrėjų grupę sudaro istorikai Vasilijus Safronovas (projekto vadovas), Vytautas Jokubauskas, Vygantas Vareikis ir Hektoras Vitkus.

bet ir gerokai platesnio regiono bruožas. Čekoslovakijoje, Lenkijoje, Suomijoje ir netgi tokiuose šalyje kaip Turkija Pirmasis pasaulinis karas dėl tos pačios priežasties tarpukariu netapo centriniu atminimo reiškiniu. Nors Lietuva nemėgsta būti lyginama su Rusija, šiuo požiūriu ji panaši ir į pastarąją, tiksliau į TSRS, kurioje, kaip rodo prieš kelis metus pasirodžiusi Karen Petrone studija [57], visus įtraukiančio mito apie karą kūrimo pastangas – fragmentuotas ir neturėjusias aiškios vizijos – užgožė Spalio revoliucijos bei Pilietinio karo mitų konstravimas. Todėl atmintis apie daug Rusijos žmonių gyvybių nusinešusių ir galiausiai Romanovų monarchiją sužlugdžiusių konfliktą TSRS buvo daug labiau nei daugelyje Europos šalių „paskandinta“ konkurencijoje su kitais atsiminimais [57, 7]. Trumpai tariant, Lietuva priklauso toms šalims, kurios susitelkė į karo sukeltų revoliucinių permainų ir jų iškovojimų atminimą, dažnai, beje, nesiejant jų su Didžiuoju karu.

Rytų Prūsijoje, atvirkščiai, Didysis karas tarpukariu, be jokios abejonės, buvo aktualus. Su juo susijusios reikšmės aktyviai eksploatuotos ir dėl politinių tikslų. Tačiau Antrasis pasaulinis karas, konkrečiau – pasitraukimo iš savosios žemės patirtis paskutiniaisiais karo etapais, vėliau redukuota į vadinamąjį bėgimo ir išginimo (*Flucht und Vertreibung*) topą, užgožė Pirmojo karo svarbą ir rytprūsiečiams.

Incijuojant Didžiojo karo atminimo tyrimą, nėra siekiama giliai analizuoti priežasčių, kodėl šis karas nūdienos atminimo tradicijose nebėra aktualija Lietuvoje. Juolab kad šį klausimą savo straipsnyje jau gvildeno Algimantas Kasparavičius, išryškinęs daugelio Didžiojo karo ženklų ir simbolių Lietuvoje sąmoningo griovimo tendenciją tarybinio laikotarpio pradžioje [36, 58–60]. Lygiai nesiekama aiškinti, kodėl, antra vertus, Kaliningrado srityje praeitais metais karas buvo aktualizuotas, taip pat ir statant naujus paminklus. Veikiau bus siekiama rekonstruoti, kaip Didysis karas buvo sureikšmintas ir koks buvo atminties apie šį karą klotas, kol dar jis nebuvo sujauktas ir transformuotas Antrojo pasaulinio karo patirties. Būtent todėl tyrimas sąmoningai apribojamas laikotarpiu iki 1939 metų.

Antrąją priežastį būtų galima įvardyti kaip norą Lietuvoje karo istoriją plėtoti tokiu interpretaciniu lygmeniu, koks yra pasiektas kituose, pirmiausia, žinoma, „Vakarų“ Europos kraštuose. Ne paslaptis, kad karo istorija iki labai neseno laiko Lietuvoje buvo rašoma kaip mūšių ir karvedžių, geriausiu atveju – dalinių ir junginių, istorija, kurioje buvo daug skaičių ir faktų, tačiau kuri nepažengė toliau aprašomojo lygmens. Taigi karo istorija buvo plėtojama tarytum koks autonominis tyrėjų, besidominčių ginklais, karinėmis operacijomis ir kareiviais, domenas. Geriausiu atveju ji įgydavo monumentalias naratyvines formas, kurių kanonas mažai pakito nuo Herodoto ir Tukidido, aprašinėjusių antikos karinius konfliktus, laikų. Tačiau tokiuose naratyvuose ilgą laiką nebuvo bandoma atliepti bendrų istoriografijos plėtojimosi iššūkių, kuriuos XX šimtmeetyje jiems iškėlė visų pirma socialiniai mokslai, o paskui ir vadinamasis „lingvistinis posūkis“.

Tad ir daug kas iš to, kas buvo rašoma apie Pirmąjį pasaulinį karą Lietuvos istorikų, iki labai neseno laiko irgi buvo tokio lygmens aprašymai, kuriuos, beje, galima suskaičiuoti ant pirštų. Išskyrus vieną kitą bandymą pasekti lietuvių karių likimus Rusijos daliniuose [58], iki šiol neturime netgi detalaus lietuvių karių arba karių iš Lietuvos, tarnavusių Rusijos ir Vokietijos kariuomenėse, tyrimo. Lietuvos istoriografijoje, kalbant apie Pirmojo pasaulinio karo pažinimą, yra labiau ištyrinėtas tik Vokietijos okupacinės politikos rytuose užimtose teritorijose, vadinamojoje Ober Osto žemėje, klausimas [28; 13; 10; 46; 51]. Prie tokių tyrimų yra reikšmingai prisidėjęs ir Lietuvoje pokariu dirbęs istorikas Aba Stražas, pirmuosius straipsnius šia tema paskelbęs 1958 m. TSRS Mokslų akademijos žurnale *Вопросы истории*, o apibendrinęs savuosius tyrimus 1993 m. Vokietijoje išleistoje monografijoje [70].

Tam tikru bandymu toliau plėtoti šią tematiką galima laikyti 2011 m. Vokietijos istoriko Christiano Westerhoffo išleistą monografiją [80], skirtą Vokietijos okupacinės valdžios darbo jėgos mobilizavimo politikai Lenkijoje ir Lietuvoje.

Vis dėlto žvilgtelėję šiuo klausimu į didžiąsias Vakarų Europos šalis, išvysime, kad ten Pirmojo pasaulinio karo istoriniai tyrimai, skirtingai nei Lietuvoje, jau senokai peržengė karo veiksmų aprašymo lygmenį. Iš tiesų tą lygmenį jau po Antrojo pasaulinio karo pakeitė studijos, kurias Belinda Davis yra apibūdinusi kaip „istorijas apie pagrindines strategijas ir strategus“ [16, 113]. Dabar, galima sakyti, yra pereita į kitą Didžiojo karo interpretacijos fazę, kurioje istorikus, neišskiriant karo istorikų, domina skirtingos socialinės ir mentalinės karo metų patirtys: kasdienybės atkūrimas remiantis išlikusiais karo lauko pašto laiškais (pradedant Berndo Ulricho ir Benjamino Ziemanno tyrimais [21]), karinis turizmas, džen-deriniai aspektai ir moters vaidmuo kare, vyrų maskuliniškumas ir seksualumas kare [15], erdvės suvokimas kare [57], galiausiai karo propaganda ir karo recepcija. Tai ypač pasakytina apie Vokietijai skirtą istoriografiją, bet taikytina ir kitoms šalims, pvz., Prancūzijai ar Britanijai. Šių tyrimų kontekste taip pat būtų galima išvardyti ne vieną studiją, nagrinėjančią įvairius Pirmojo pasaulinio karo atminimo aspektus skirtingose Europos dalyse, bet apie tai kiek vėliau.

Lietuvos atveju klausimai, kokią įtaką Didysis karas padarė mentaliniams, socialiniams pokyčiams, kol kas keliami labai vangiai, tačiau tam tikra pažanga šia linkme jau yra padaryta. Lietuvos medžiaga yra stipriai paremta standartiniu veikalu apie Didžiojo karo Rytų frontą pasaulinėje istoriografijoje tapusi JAV istoriko Gabrielio Vėjo Liulevičiaus studija [49] apie Vokietijos karių patirtis Rytų fronte ir jų įtaką „vokiškam“ požiūriui į Rytų Europą. Šioje studijoje, tiesa, nekliamas klausimas apie karo patirčių poveikį visuomenės mentalitetui ir identitetui Lietuvoje. Iš pastarojo tipo tyrimų būtų galima išskirti viso labo kelis T. Balkelio straipsnius apie Didžiojo karo karių demobilizaciją ir karo pabėgėlių grįžimą į Lietuvą [4; 7; 3; 2] bei pernai publikuotą Andrea Griffante's tyrimą, nukreiptą į Ober Osto žemėje likusių lietuvių karo patirtis, kurias autorius daugiausia pabandė rekonstruoti iš atsiminimų ir dienoraščių [27]. A. Griffante taip pat yra publikavęs tekstą, skirtą konkretiems vokiečių įvaizdžiams, formuotiems Lietuvoje per karą [26]. Be šių tyrimų, dar būtų galima išvardyti kelis straipsnius, kuriuose buvo paliestas karo atminimas Lietuvoje (apie juos truputį vėliau). Tačiau tai ir viskas.

Inicijuojant tyrimą apie karo atminimą Lietuvoje ir Rytų Prūsijoje, Lietuvos istoriografijoje siekiama analizuoti būtent socialinius ir mentalinius Didžiojo karo sąlygotus pokyčius. Taip, viena vertus, norima plėtoti kokybiškai naujus šio konflikto ir apskritai karo istorijos tyrimus Lietuvoje, antra vertus, siekiama formuoti naujas susikalbėjimo su tarptautine tyrėjų bendruomene galimybes, sudominant tą bendruomenę lietuviška medžiaga.

Čia priartėju prie trečiosios priežasties, kodėl pradedamas tyrimas apie karo atminimą. Ją būtų galima įvardyti kaip norą paskatinti tyrėjų bendruomenę atkreipti dėmesį į Pietryčių Baltijos regioną, tokį tyrimą internacionalizuojant.

Jungiančiosios temos, kurios buvo pasirinktos tarptautinėms Pirmojo pasaulinio karo asociacijos (*International Society for First World War Studies*) konferencijoms, ligi šiol vykusioms Londone, Insbroke ir Paryžiuje, rodo, kad pastaraisiais metais vis aktyviau suvokiama – su Vakarų frontu Europoje susiję įvaizdžiai vis dar nustato pasakojimo apie Pirmąjį pasaulinį karą kanoną, ir šią padėtį reikia keisti. Tokią padėtį iš esmės charakterizuoja ir tokie straipsnių rinkinių pavadinimai, kaip antai „Užmirštasis frontas. Rytai 1914–1915-aisiais“ [76]. Akademinio lygmeniu apie Didįjį karą pasaulyje, deja, taip pat vis

dar dažniausiai pasakojama iš Vakarų ir geriausiu atveju – Vidurio Europos perspektyvos. Pietų ir Rytų Europa tipiniuose karo aprašymuose figūruoja gerokai rečiau, o Pietryčių Baltijos regionas į tuos aprašymus paprastai patenka gal tik dėl 1914-ųjų Tanenbergo mūšio sureikšminimo tradicijos.

Projekto tiriamojo objekto geografinė imtis – Pietryčių Baltijos regionas – leidžia tikėtis, kad medžiaga, kurią ketinama pateikti, neatrodys neaktuali ir tarptautiniame kontekste. Atvirksčiai, informacijos apie šį regioną bent jau anglų ir amerikiečių istoriografijoje iki šiol labai trūksta.

TIRIAMOJI PRIEIGA IR TYRIMO PJŪVIAI

Kuo ketinama sudominti Lietuvos ir tarptautinę auditoriją tiriant Pirmojo pasaulinio karo atminimą Lietuvoje ir Rytų Prūsijoje? Čia išskirčiau du konkrečius aspektus, t. y. prieigą, kurią ketinama taikyti, ir konkretų tiriamąjį pjūvį.

Pirmojo pasaulinio karo atminimas Europoje istorikų dažniausiai analizuojamas apsiribojant nacionaline atminimo erdve. Paminklai, skirti žuvusiesiems kare [pvz., 8; 37], atsiminimų apie karą konkurencija tarpukariu [pvz., 40; 79; 84], karo medijavimas ir reprezentavimas [39], susidorojimas su „karo neuroze“ ir jos politinis įveiklinimas [14], – visa tai tirama vienos nacijos kontekste. Iš tokios tematikos studijų tyrimas, atliekamas įgyvendinant aptariamą projektą, pirmiausia skiriasi lyginamosios prieigos pasirinkimu. Tokios prieigos taikymas šiam klausimui analizuoti, suprantama, nėra naujas. Yale'io universiteto istorikas Jay'us Winteris savo klasikinėse studijose Pirmojo pasaulinio karo atminimą yra parodęs kaip bendraeuropinį reiškinį. Studijoje „Atminties vietos, gedulo vietos“ [82] bei vėliau išleistoje knygoje „Prisimenant karą“ [81] jis aptarė su karu susijusių atminimo ir gedulo praktikų susiformavimą, karo mitologizavimą filmuose, mene, karo literatūroje ir poezijoje (ankstesnį bandymą atlikti kažką panašaus pasiremiant vien Britanijos pavyzdžiu žr. [22]). Abiejose studijose į karo atminimą bandyta pažvelgti neapsiribojant viena kažkuria valstybe, visgi abi knygos daugiausia buvo paremtos Britanijos, Prancūzijos, Vokietijos pavyzdžiais. Prie lyginamųjų studijų galima priskirti ir Stefano Goebelio tyrimą [25]. Šis autorius reikšmėse ir praktikoje, kurios buvo aktualizuojamos atmenant karą, ieškojo viduramžių tęstinumo, to, ką jis pats įvardijo „medievalizmu“, apraiškų. Tačiau šiame tyrime jis vėlgi lygino Britanijos ir Vokietijos, kitaip tariant, eilinį kartą Vakarų Europos atvejus. Išskyrus kelias išimtis, orientavimasis į „Vakarų pasaulio“ pavyzdžius vyrauja ir pačiuose naujausiuose veikaluose, skirtuose karo atminimui, pvz., tik šiemet pasirodžiusiame Barto Ziino redaguotame straipsnių rinkinyje [60].

Projekto metu atliekamas tyrimas nuo tokių lyginamųjų karo atminimo studijų skiriasi susitelkimu į vieną regioną, sudariusį tą patį karo veiksmų teatrą. Bus tiriamas patirčių, susijusių su Europos Rytų frontu, aktualizavimas, o Rytų fronto patirtys lyginamosios perspektyvos taikymo iki šiol sulaukdavo retai.

Panašų tyrimą apie vieno karo veiksmų teatro virsmą atminties ištekliumi Vokietijoje yra atlikusi Susanne Brandt, tačiau jos studija taip pat buvo skirta buvusiai Vokietijos vakarinio fronto teritorijai [9]. Diuseldorfo universitete apgintoje disertacijoje ji aiškinosi, kaip Vokietijoje dar per karą ėmė formuotis naratyvinės Vakarų fronto aprašymo struktūros ir kaip tarpukariu, konkrečiai iki 1940 m., kai, anot autorės, buvo išspręstas „karo pralaimėjimo gėdos“ klausimas, Vakarų frontas ir atskiros jo vietos buvo sureikšminamos viešojoje bendravimo erdvėje. S. Brandt tyrimas laikytinas pavyzdžiu, kaip nagrinėti karo reikšmių sąsają su specifiniu landšaftu, tačiau jis, kaip sakyta, vėlgi apsiribojo reikšmėmis vienoje nacionalinėje kultūroje.

Kita vertus, su karu susijusių įvaizdžių formavimasis priešingose fronto pozicijose irgi nėra nenagrinėta tema. Istorikas Aribertas Reimannas 2000 m. išleido studiją, kurioje trylikoje dienraščių ir daugiau kaip 7 tūkst. lauko pašto laiškų analizavo, kaip Vokietijos ir Britanijos propagandoje ir bendresne prasme karo metų retorikoje funkcionavo istoriniai įvaizdžiai [59]. Iš esmės tai yra diskurso analizė, kuri vėlgį sutelkiama į Vakarų Europos patirtis, nors ir apima dvi skirtingas valstybes.

Aptariamame projekte nauja tai, kad dauguma šių klausimų bus paliesta lyginant karo sureikšminimą ir atminimą ne dviejose valstybėse, kurios buvo aktyvios karo dalyvės, bet dviejose visuomenėse, vienodai patyrusiose karą, tik skirtingai jį sureikšminusiose. 1923 m. atlikto gyventojų surašymo metu pavyko surinkti duomenis apie 64 628 Didžiojo karo dalyvius iš Lietuvos (be Klaipėdos krašto), iš kurių 11 173 asmenys buvo laikomi žuvusiais kare [45, 307]. Iš buvusio Lietuvos vidaus reikalų ministro Rapolo Skipičio, kuris Rusijoje rūpinosi lietuvių pabėgėlių reikalais, o vėliau koordinavo organizuotą tremtinių ir pabėgėlių grąžinimą į Lietuvą iš Rusijos, atsiminimų žinoma, kad apytiksliai 550 tūkst. Lietuvos gyventojų (iš jų 250 tūkst. lietuvių, 160 tūkst. žydų, ne mažiau 90 tūkst. rusų, apie 50 tūkst. lenkų ir kt.) 1915 m. pasitraukė arba buvo priverstinai iškeldinti į Rusijos gilumą [67, 258]. Tačiau lietuviškas variantas to, ką George'as Lachmannas Mosse'as kadaise įvardijo „karo patirties mitu“ (*the Myth of War Experience*) [54, 7], atrodo, nebuvo sukurtas. Pagal dydį į Lietuvą panašioje Rytų Prūsijoje Rusijos kariuomenės įsiveržimų metu žuvo apie 28 tūkst. Vokietijos karių [17, 11], 1,5 tūkst. civilių, apie 13,5 tūkst. rytpūsiečių 1914–1915 m. buvo ištremta į Rusijos gilumą [24, 229, 246], o iš viso per ketverius metus į kariuomenę mobilizuota 600 tūkst. Rytų Prūsijos vyrų [43, 204]. Taigi Rytų Prūsijos atveju susiduriame su didesniu nuošimčiu asmenų, kuriuos tiesiogiai palietė karas, bet tikrai ne vien tai paaiškina, kodėl Rytų Prūsijoje nuo pat karo pradžios buvo pradėtas formuoti „karo patirties mitas“.

Tad tyrimu objektyvuojamas arealas išsiskiria: 1) Rytų fronto specifika – o Rytų frontas, skirtingai nei Vakarų, nebuvo „stabilus“; jo slinkimosi apimtys ties Rytprūsiais ir Lietuva siekė 300–400 km; 2) įvairiu mastu tą arealą palietusiomis vienodomis karo patirtimis, bet skirtingu karo sureikšminimu: Rytų Prūsijoje karo patirtys buvo nacionalizuotos, paverstos nacionalinės kultūros dalimi, o Lietuvoje – ne. Visa tai, manyčiau, atveria plačias perspektyvas taikyti lyginamąjį metodą. Vis dėlto šio metodo taikymas pats savaime dar nepadaeda išsilaisvinti iš nacionalinės perspektyvos. Taikant vien šį metodą, bet kokiu atveju įmanoma parodyti reiškinį iš skirtingų ar panašių – priklausomai nuo to, kas lyginama, – nacionalinių perspektyvų – vokiškos ir lietuviškos.

Būtent todėl į aptariamą tyrimą siekiama įtraukti transnacionalinę prieigą. Rašyti istoriją iš transnacionalinės perspektyvos, reiškia nagrinėti reiškinį, kurio raiška neapsiriboja nacionalinėmis sienomis. Ši prieiga paprastai taikoma tiriant žmonių, idėjų, technologijų ir institucijų judėjimą per nacionalines sienas. Kitaip tariant, ji pirmiausia taikoma tiriant judėjimus ir galias, kurios yra kirtusios nacionalines ribas [33, 213]. Visgi platesne prasme transnacionalinė istorija skiria dėmesį patiems tinklams, procesams, įsitikinimams ir institucijoms, peržengusioms valstybių, imperijų ir pan. darinių ribas [1, 1459]. Būtent taip suvokiant šią prieigą, yra prasminga analizuoti ne tik karo veteranų tinklus, apėmusius kelias valstybes, bet ir su karo atminimu susijusių procesų ir įsitikinimų istoriją. Trumpai tariant, yra prasminga tirti Pirmojo pasaulinio karo atminimą ne vien iš nacionalinės perspektyvos, bet pažvelgti į tą atminimą kaip į bendresnį transnacionalinį fenomeną, vietoj klausimo, kaip karas buvo atmenamas atskirai Lietuvoje ar Rytų Prūsijoje, klausiant, kokias konfigūracijas ir transformacijas tas pats reiškinys – skirtingų karo patirčių sureikšminimas ir atminimas – įgauna esant

skirtingoms socialinėms ir politinėms sąlygoms, kuriomis kaip tik ir pasižymėjo du skirtingi regionai: Lietuva ir Rytų Prūsija.

Ypač įdomūs reiškiniai šiuo atveju turėtų atsiskleisti Klaipėdos krašto teritorijoje, kuri tarpukariu priklausė Lietuvai, bet kurioje kirtosi kelios Pirmojo pasaulinio karo atminimo ir vertinimo tradicijos – mažų mažiausiai vokiška rytprūsietiška ir lietuviška. Tiriant, kaip karo atminimas reikėsi Klaipėdos krašte, yra prasminga taikyti ir *histoire croisée* (Michael Werner ir Bénédicte Zimmermann) bei „kultūrinių transferų“ (Michel Espagne ir Michael Werner) prieigas, kurios pasižymi siekiais analizuoti įvairių praeities fenomenų raišką tose terpėse, kuriose kertasi skirtingos kultūrinės ir socialinės tradicijos.

Transnacionalinę prieigą taikyti, taigi nacionalinius suvokimo rėmus peržengti, tiriant Didžiojo karo atminimo klausimą, skatina vien faktas, kad Lietuvoje tarpukariu nebuvo politiškai sankcionuotos šio karo atminimo tradicijos, bet tai dar nereiškia, kad karas išvis nebuvo aktualus visuomenei, kuri vienaip ar kitaip jį išgyveno. Siekiant užčiuopti šį aktualumą, buvo pasirinkti specifiniai tiriamieji pjūviai, ir jų pasirinkimas yra antrasis šio projekto naujumo aspektas.

Objektą, kuris bus tiriamas aptariamame projekte, ir būdus, kuriais jis bus tiriamas, smarkiai veikia tiek teorinė prieiga, tiek ir autorių, konkrečiai nagrinėjusių karo atminimą, studijos. Teorinė prieiga šiame projekte daugiausia paremta klasikinių atminties kaip socialinio ir komunikacinio reiškinio analitikų Maurice'o Halbwachso, Pierre'o Nora, Jano ir Aleidos Assmannų, Astrid Erll darbais. Tyrime remiamasi jų konceptualizuotomis „kolektyvinės atminties“, „atminimo kultūrų“, „atminties vietų“ sampratomis, kurias ketinama taikyti atsižvelgiant į patirtį, įgytą Lietuvoje realizuojant kelis mokslinius projektus, skirtus atminimo kultūrų kaitai XX a. Lietuvos miestuose [63; 62].

„Kolektyvinės atminties“ samprata šiame projekte verčia žiūrėti į karo patirtį kaip į tam tikrą bendruomeniškumą kuriančius atminties socialinius rėmus. Skirtingos karo patirtys skirtingais būdais susiejo arba, atvirkščiai, potencialiai supriešino įvairias visuomenės grupes, ir pirmasis tyrimo uždavinys yra pabandyti šiuos karo patirčių nulemtus socialinius saitus rekonstruoti. Sykiu projekto tyrėjų grupei rūpės ne vien tai, kaip šie saitai susiformavo karo metais, bet labiausiai tai, kokių komunikacinių sąlygų tiems socialiniams saitams toliau palaikyti būta arba nebūta po karo.

„Atminimo kultūrų“ samprata kreipia į informacinę arba reikšminę analizės lygmenį. Čia pagrindinis klausimas projekto tyrėjams – ką iš visų tų šaltinių, kurie leidžia identifikuoti atminimo kultūrų turinį, galima pasakyti apie tam tikrus atminties modusus: ar atminimo kultūrose buvo įtvirtinamas aukos, budelio, nugalėtojo ar pralaimėtojo statusas, kaip spręstas atsakomybės klausimas? Tiriant atminimo kultūras, yra svarbu ne vien analizuoti diskursą, bet ir susieti viešai produkuojamą diskursą su konkrečiomis grupėmis, kurios jį produkuoja. Būtent todėl būtina turėti omenyje atminimo kultūros ir kolektyvinės atminties santykį, suvokiant jį kaip santykį tarp reikšmių sistemos ir žmogaus arba santykį tarp reikšmių sistemos ir to, kokias prasmės variacijas ji įgauna tam tikrame kolektyve. Tas santykis nėra vienpusis: ne tik atminimo kultūros formuoja kolektyvines atmintis, bet ir patys žmonės formuoja atminimo kultūrų turinį, aktualizuodami vienas reikšmes, kurias suteikia praeities simboliams ir vaizdiniais, ir, antra vertus, deaktualizuodami kitas.

Galiausiai „atminties vietų“ samprata ragina susikoncentruoti į simbolius, vietas ir landšaftus, kurie buvo asocijuojami su karu. Konkrečios atminties vietos reikšminio turinio, jos simbolinės ir socialinės funkcijos nesuprasime, nesusiedami jos su konkrečia atminimo kultūra, kuri tą vietą sureikšmina, ir čia vėlgi matome sąsajas tarp „atminimo kultūrų“

ir „atminties vietų“ konceptų. Kartu atminties vietas reikia skaityti tam tikro istorinio arba mitinio pasakojimo kontekste, nes būtent toks pasakojimas yra atminimo kultūros reikšmių sąryšius reguliuojantis naratyvas.

Kalbant apie tokį pasakojimą, vėl tenka grįžti prie G. L. Mosse'o „karo patirties mito“ sąvokos, suvokiant tokio mito paieškas kaip dar vieną uždavinį, kurio įgyvendinimas leidžia perskaityti konkrečiuose simboliuose koduojamas reikšmes. Standartiniu istoriografijos veikalu tapusi G. L. Mosse'o studija apie politinį karo eksploatavimą šiame tyrime skatina kelti dar vieną klausimą – kaip karo patirtys yra įvaldomos politiniuose mūšiuose. Atkreipti į tai dėmesį neišvengiamai verčia ir kitų istorikų darbai. Iš jų pirmiausia išskirčiau Reinharto Kosellecko tekstus [42; 41], skirtus karių paminklų simbolinei analizei bei žuvusių karių politiniam įvaldymui, bei B. Ziemanno darbus, skirtus karo veteranų organizacijų politinio vaidmens tarpukario Vokietijoje paieškoms bei skirtingų karo veteranų draugijų atsiminimų politinei konfrontacijai.

Visa tai leidžia teigti, kad Pirmojo pasaulinio karo sureikšminimą ir atminimą Lietuvoje ir Rytų Prūsijoje yra būtina analizuoti trimis lygmenimis, kuriuos sąlygiškai vadina diskursyviu, socialiniu ir praktiniu.

1. Diskursyviu lygmeniu keliamas klausimas, kokia karo patirtis buvo sureikšmintą ir kokiais būdais tai buvo daroma. Konkrečiai čia tikimasi atskleisti okupacinės administracijos, „vokiečio“, „ruso“ ir kt. įvaizdžių formavimąsi ir funkcionavimą karo metais, okupacijų mitologizavimą ir stereotipizavimą atitinkamai Lietuvoje ir Rytų Prūsijoje, nustatyti diskurso apie Vokietiją ir vokiečius / Rusiją ir rusus tęstinumą po 1918 m., karo dėmens vaidmenį diskurse apie ūkio ir miestų atstatymą Lietuvoje ir Rytprūsijoje, karo metų tremties ir priverstinių iškeldinimų vaidmenį diskurse, trumpai tariant, palyginti karo patirties reprezentavimą abiejuose kraštuose.

2. Socialiniu (atminimo nešėjų) lygmeniu keliamas klausimas, kokių būta karą patyrusių socialinių grupių ir koks buvo jų vaidmuo sureikšminant ir įprasminant karą. Konkrečiai čia tikimasi palyginti veteranų, nukentėjusiųjų kare, ir kitų formalių ar neformalių asociacijų vaidmenį Lietuvoje ir Rytprūsijoje 1918–1939 m., nustatyti šių socialinių grupių organizuotumą, ryšius su tarpukariu veikusiomis sukarintomis ir politinėmis organizacijomis, poveikį įtraukiant karo tematiką į muziejų veiklą, ugdymo procesą ir įtaką kuriant karui atminti skirtus ritualus.

3. Praktiniu lygmeniu keliamas klausimas apie karo sureikšminimo ir atminimo praktikas, pasireiškusias Lietuvoje ir Rytprūsijoje. Čia siekiama išanalizuoti mūsų ir karo aukų jamžinimą, karo muzealizavimą, vaidmenį edukacijoje, atminimo ritualizavimą bei nustatyti karo atminimo pasitelkimo politiniams interesams mastą.

Šių trijų lygmenų tyrimas, tikimasi, leis pateikti originalų Pirmojo pasaulinio karo atminimo Pietryčių Baltijos regione vertinimą.

LIGŠIOLINIŲ TYRIMŲ PADĖTIS

Iš kitų panašaus pobūdžio karo atminimo studijų, kurios jau buvo trumpai pristatytos, Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institute pradedamas tyrimas išsiskirs ne vien lyginamąja ir transnacionaline prieiga bei specifiniais tyrimo pjūviais, kuriuos verčia pasirinkti karo atminimo tyrimas dviejose visuomenėse. Nemažiau svarbu pabrėžti, kad atliekant šį tyrimą, tikimasi tam tikro proveržio Pirmajam pasauliniam karui skirtoje istoriografijoje, kurioje daugelis suminėtu aspektų iki šiol tėra iširta sporadiškai.

Solidų indėlį į antivokiškos karo metų propagandos Rusijoje bei antirusiškos karo metų propagandos Vokietijoje ir jos įtakos Rusijos įvaizdžio susiformavimui tyrimus įnešė bendro Rusijos ir Vokietijos tyrėjų projekto, skirto abipusiems Rytų ir Vakarų įvaizdžiams, vadinamojo Vupertalio-Bochumo projekto vykdytojai. Šie klausimai aptariami Peterio Jahno, Thomaso Schneiderio, Lasisos Korovinos ir Tatjanos Filipovos straipsniuose, kurie pagal minėtą projektą 2005 m. buvo paskelbti Vokietijoje [34; 38; 19; 66; dar žr. parodos katalogą: 75], o vėliau, išversti į rusų kalbą, publikuoti Rusijoje [91]. „Priešo“ perteikimo Rytų fronte analizei taip pat skirti keli straipsniai minėtame straipsnių rinkinyje „Užmirštasis frontas“ [76]. Rytų Prūsijos atveju tas klausimas yra truputį paliestas Roberto Trabaos studijoje apie regioninę Rytų Prūsijos tapatybę tarpukariu [74]. Lietuvoje tokie klausimai kol kas neanalizuoti. Iš panašaus pobūdžio tyrimų galima įvardyti vos vieną tekstą apie konkrečius vokiečių įvaizdžius, formuotus Lietuvoje per karą. Jį 2014 m. paskelbė Andrea Griffante [26]. Taigi su karu ir svetimos kariuomenės invazija bei okupacija susijusių įvaizdžių kūrimasis karo metais atitinkamai Lietuvoje ir Rytų Prūsijoje, okupacijos mitologizavimas ir stereotipizavimas, diskurso apie Vokietiją ir vokiečius (Rytų Prūsijoje atitinkamai apie Rusiją ir rusus) tęstinumas tarpukariu, – visa tai daugeliu atvejų iki šiol nenagrinėtos temos.

Menkai istoriografijoje tyrinėtas ir karo dėmens įsikomponavimas diskurse apie ūkio ir miestų atstatymą. Vėlgi klausimas daugiau analizuotas Rytų Prūsijos atveju: apie jį rašyta minėtoje R. Trabaos studijoje [74] ir Lenkijoje 2006 m. apginto habilitacinio darbo pagrindu paskelbtoje Jano Salmo monografijoje apie Rytų Prūsijos miestų atstatymą po Pirmojo pasaulinio karo [64].

Kitas projekto tematikai svarbus klausimas – priverstinių iškeldinimų, patirtų karo metais, vėlesnis sureikšminimas ir aktualizavimas – nėra tyrinėtas nei Rytų Prūsijos, nei Lietuvos atveju. Istorikų dėmesio iki šiol yra sulaukę tik priverstiniai iškeldinimai. Pirmine, „oficialią“, medžiagą apie 1914–1915 m. masinius gyventojų iškeldinimus iš Rytų Prūsijos dar tarpukariu buvo paskelbęs Karaliaučiaus istorikas Fritzas Gause [24]. Vėliau tuo klausimu domėjosi italų istorikė Serena Tiepolato [71; 72]. Kelis straipsnius šia tema, naudodamas daugiausia Rusijos archyvų medžiagą, publikavo viename Maskvos archyvų dirbantis istorikas Sergejus Nelipovičius [90; 89; 88]. Dėmesio vertas ir su tema tiesiogiai susijęs Rusijos kariuomenės elgesio civilių gyventojų atžvilgiu Rytų Prūsijoje klausimas. Literatūroje šiuo klausimu esama nemažai diskusijų, ypač dėl to, kiek Rusijos kariuomenės „žvėriškumas“ buvo specialiai sureikšmintas propagandos tikslams [plg. 32, 158–159], o paskutinį straipsnį šia tema 2014 m. paskelbė istorikas Alexanderis Watsonas [78]. Gyventojų išsikėlimą ir priverstinį iškeldinimą iš vakarinių Rusijos gubernijų savo darbuose yra palietę jau minėtas S. Nelipovičius [87], Peteris Holquistas [30; 31]. Peteris Gatrellas apie tai yra parašęs visą studiją [23]. Rusijos gilumoje atsidūrusių lietuvių organizavimąsi analizavo Tomas Balkelis [6, 213–240]; apie žydų iškeldinimą iš vakarinių Rusijos gubernijų atskirai yra rašęs Anatolijus Haješas [92; kiti autoriaus tyrimai daugiausia skelbti internete]. Tačiau kaip šios iškeldinimo patirtys buvo sureikšminamos ir atmenamos vėliau, jau po karo, iki šiol nėra analizuota.

Istoriografijoje iki šiol lieka netyrinėti ir dauguma atsiminimų apie karą, kurie gana gausiai buvo skelbiami iki 1939 m. (taip pat ir Lietuvoje), jų publikavimo dinamika ir turinys.

Nepaprastai svarbus karo sureikšminimo ir atminimo tyrimo aspektas yra vadinamųjų atsiminimų bendruomenių, kitaip tariant, karo atminimo nešėjų struktūros, poveikio ir aktyvumo viešojoje komunikacijoje atskleidimas. Daugiausia čia, suprantama, kalbama apie įvairias karo veteranų, taip pat nukentėjusiųjų kare organizacijas, kurios pokariu

buvo masiškai steigiamos visoje Europoje. Rytų Prūsijos atveju šių organizacijų poveikį karo atminimui minėtoje studijoje iš dalies palietė R. Traba [74]. Klaipėdos krašto atveju tas pats klausimas iš dalies buvo atskleistas šių eilučių autoriaus tyrimuose [61; 62]. Apie karo veteranų bei karo invalidų organizacijas ir ypač jų politinį vaidmenį tarpukariu Vokietijoje pastaraisiais metais yra pasirodę nemažai naujų studijų [55; 50; 84; iš ankstesnių B. Ziemanno tyrimų ypač išskirtini 86; 85; iš ankstesnių lyginamųjų studijų žr. 12]. Lietuvoje šią temą bene pirmoji bandė plėtoti Aušra Jurevičiūtė savo Vytauto Didžiojo universitete 2009 m. apgintoje disertacijoje [35]. Darbo autorė pareiškė, kad Pirmojo pasaulinio karo veteranai Lietuvoje integrovosi į organizacijas, kuriose būrėsi ir kitų karų, pirmiausia Nepriklausomybės karų, dalyviai, nesukurdami savo atskiros organizacijos. Pirminė medžiagos, saugomos Lietuvos archyvuose, apžvalga, atlikta pristatomo projekto dalyvių, rodo, kad ši išvada yra pernelyg skubota. A. Jurevičiūtės disertacija, deja, neatsako į visus mums rūpimus klausimus. Svarbu, jog karo atminimo nešėjai tarpukariu galėjo vienyti nebūtinai pagal formalius kriterijus, todėl yra prasminga ieškoti ir kitų šiuo laikotarpiu egzistavusių tinklų, kurių dalyvius vienijo tam tikra karo nulemta patirtis.

Galiausiai mūšių ir karo aukų įamžinimas, karo muzealizavimas, vaidmuo edukacijoje, karo atminimo ritualizavimas ir politinis įveiklinimas, lokali atminimo tradicijos Lietuvoje ir Rytų Prūsijoje taip pat iki šiol analizuotos tik sporadiškai. Nors praktiniu lygmeniu karo atminimas yra nagrinėtas bene išsamiausiai, ir čia susiduriame su daugybe neatsakytų klausimų. Rytų Prūsijos atveju daugiausia minėtu analizės lygmeniu, suprantama, yra padirbėta tiriant Tanenbergo memorialinio komplekso kūrimą ir jo politinį eksploatavimą, taip pat Tanenbergo pergalės reikšmę Paulio von Hindenburgo kulto formavimuisi [77; 82; 20; 18; 73; 65; 44; 74; 29]. Šis klausimas buvo paliestas ir Lietuvos autorių [53], nors jie, tiesa, nematė būtinybės kažkaip reaguoti į gausią ankstesnę istoriografiją apie Tanenbergo mitologizavimą po 1914-ųjų. Kitos karo atminimo praktikos Rytų Prūsijoje buvo analizuojamos minėtoje R. Traba's studijoje [74], nors šiam autoriui karo patirtis rūpėjo tik kaip viena iš specifinio rytpūsietiško identiteto sudedamųjų. Be to, R. Traba savąją analizę apribojo 1933-iasiais, tad svarbiais pokyčiais karo patirties politiniame įveiklinime išsiskyręs nacionalsocialistų valdymo laikotarpis jo liko neatskleistas.

Karo atminimo praktikas Lietuvoje savo straipsniuose bandė paliesti Darius Staliūnas [69; nedaug atnaujinta straipsnio versija 68] ir jau minėtas V. G. Liulevičius [48]. Tiesa, abu autoriai šiuo klausimu rinkosi vienodą strategiją: konstatavę, kad Didžiojo karo atminties Lietuvoje iš esmės nebuvo, jie pereidavo prie Nepriklausomybės karų įprasminimo praktikų ir politinio įveiklinimo Lietuvoje tarpukariu. Tai tarsi leistų daryti hipotezę, kad Lietuvoje formos ir būdai, kuriais Vakarų Europoje buvo atmenamas Didysis karas, buvo pritaikyti Nepriklausomybės karams įprasmininti. A. Kasparavičius bei T. Balkelis 2014 m. paskelbtuose straipsniuose taip pat bandė atsakyti į klausimą, kodėl Didžiojo karo atminties Lietuvoje nebuvo [36; 5]. Anot A. Kasparavičiaus, viską paaiškina faktas, jog „Lietuva kaip valstybė nedalyvavo Didžiąjame kare su sava kariuomene, sava politika ir nacionaliniais interesais“ [36, 58]. T. Balkelio teigimu, Didžiojo karo atmintis buvo marginalizuota „įvairių atminties transformacijų, ypač Lenkijos ir Lietuvos konflikto“ [5, 242]. Ši tezė, taip pat ir D. Staliūno bei V. G. Liulevičiaus teiginiai vis dėlto dar turėtų būti tikrinami atlikus gilesnę šaltinių analizę.

Apie lietuviškų tyrimų būklę karo atminimo praktikų klausimu iš tiesų daug ką pasako faktas, kad Lietuvoje iki šiol nėra paskelbtas ne tik karo dalyvių, bet ir jų palaidojimų registras. Rytų Prūsijoje paminklai žuvusiems Didžiąjame kare yra daugiau ar mažiau

suregistruoti [52; 11], žinomos ir gana tikslios karių žuvimo vietos bei apytiksliai žuvusiųjų skaičiai [17]. Lietuvoje tokie duomenys buvo renkami 1919–1921 m. [36, 58], tačiau surinktos informacijos pagrindu joks registras iki šiol nebuvo parengtas ir viešai paskelbtas.

VIETOJE IŠVADŲ

Atminties tyrėjai žmonių atsiminimus apie praeitį kartais skirsto į „karštus“ ir „šaltus“. „Karštais“ atsiminimai laikomi tuomet, kai yra gyvi praeities patirčių liudininkai arba viena, dvi kartos po jų, praeities patirtys viešojo bendravimo erdvėje yra gyvai komunikuojamos, aktualizuojamos, dėl jų laužomos ietys. „Šalti“ atsiminimai aktualizuojami retai, dėl kažkokių priežasčių to vengiama arba jie nebeaktualūs vien todėl, kad yra išmirę paskutiniai praeities įvykių liudininkai, galintys atskleisti savąsias „autentiškas“ patirtis. Nuo Pirmojo pasaulinio karo praėjus šimtui metų, apklausti gyvų liudininkų, kurių atmintis galėtų tapti tyrimo apie šio karo reikšmę pagrindu, nebėra galimybės. Visgi šiuolaikiniai mokslo metodai ir tiriamosios priemonės leidžia tą reikšmę atkurti retrospektyviai. Maža to, tai, kaip visuomenė sureikšmina praeities patirtis – šiuo atveju karą, gali labai daug pasakyti ir apie pačią visuomenę, jos vertybines orientacijas ir praeities patirčių taikymą dabarčiai. Pažvelgti į dvi skirtingas Pietryčių Baltijos regiono visuomenes tarpukariu per šią prizmę – būtent to siekiama stimuliuojant gilesnius Didžiojo karo atminimo Lietuvoje ir Rytų Prūsijoje tyrimus.

Kol kas per anksti spręsti, kiek straipsnyje pristatyta prieiga ir tiriamieji pjūviai leis verificuoti įsigalėjusią nuomonę, kad Pirmasis pasaulinis karas Lietuvos piliečiams nebuvo „savas“. Tačiau pristatytasis tyrimas turėtų mažų mažiausiai sukurti sąlygas Didįjį karą „grąžinti į atmintį“, suteikdamas galimybę suvokti jo poveikį Lietuvos ir Rytų Prūsijos visuomenėms, sykiu ir nauju kampu pažvelgti į tas visuomenes platesniame regiono kontekste.

Gauta 2015 09 07
Priimta 2015 10 27

Šaltiniai ir literatūra

- [1] BAYLY, C. A.; BECKERT, Sven; CONNELLY, Matthew; HOFMEYR, Isabel; KOZOL, Wendy; SEED, Patricia. AHR Conversation: On Transnational History. *American Historical Review*, 2006, Vol. 111, No. 5, pp. 1440–1464.
- [2] BALKELIS, Tomas. Demobilization and Remobilization of German and Lithuanian Paramilitaries after the First World War. *Journal of Contemporary History*, 2015, Vol. 50, No. 1, pp. 38–57.
- [3] BALKELIS, Tomas. (De)Mobilisation of Lithuanians: From Imperial Soldiers to National Guardians. Iš: *Transnational Soldiers: Foreign Military Enlistment in the Modern Era*. Ed. by N. Arielli, B. Collins. London: Palgrave Macmillan, 2012, pp. 127–144.
- [4] BALKELIS, Tomas. In Search of a Native Realm: The Return of World War One Refugees to Lithuania, 1918–1924. Iš: *Homelands: War, Population and Statehood in Eastern Europe and Russia, 1918–1924*. Ed. by N. Baron, P. Gatrell. London: Anthem Press, 2004, pp. 74–97.
- [5] BALKELIS, Tomas. Memories of the Great War and the Polish-Lithuanian Conflict in Lithuania. Iš: *The Empire and Nationalism at War (Russia's Great War and Revolution, 1914–22)*. Ed. by E. Lohr, V. Tolz, A. Semyonov, M. von Hagen. Bloomington: Slavica Publishers, 2014, pp. 241–256.
- [6] BALKELIS, Tomas. *Moderniosios Lietuvos kūrimas*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012.
- [7] BALKELIS, Tomas. Nation-Building and World War I Refugees in Lithuania, 1918–1924. *Journal of Baltic Studies*, 2003, Vol. XXXIV, No. 4, pp. 432–456.

- [8] BECKER, Annette. *Les monuments aux morts: patrimoine et mémoire de la Grande Guerre*. Paris: Errance, 1988.
- [9] BRANDT, Susanne. *Vom Kriegsschauplatz zum Gedächtnisraum: Die Westfront 1914–1940*. Baden-Baden: Nomos, 2000.
- [10] BROEDRICH, Immo. *Die Organisation der Deutschen Hoheitsverwaltung in Kurland während des Weltkrieges und ihre Rechtsgrundlagen* (Abhandlungen des Instituts für Politik, ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht an der Universität Leipzig). Leipzig: Universitätsverlag von Robert Noske, 1936.
- [11] *Cmentarze wojenne z okresu I wojny światowej w województwie olsztyńskim*. Oprac. Wiktor Knercer. Warszawa: Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu, 1995.
- [12] COHEN, Deborah. *The War Come Home: Disabled Veterans in Britain and Germany, 1914–1939*. Berkeley: University of California Press, 2001.
- [13] COLLIANDER, Börje. *Die Beziehungen zwischen Litauen und Deutschland während der Okkupation 1915–1918*. Åbo: Tidnings Och Tryckeri Aktiebolag, 1935.
- [14] CROUTHAMEL, Jason. *The Great War and German Memory: Society, Politics and Psychological Trauma*. Exeter: University of Exeter Press, 2009.
- [15] CROUTHAMEL, Jason. *An Intimate History of the Front: Masculinity, Sexuality and Ordinary German Soldiers in the First World War*. New York: Palgrave Macmillan, 2014.
- [16] DAVIS, Belinda. Experience, Identity, and Memory: The Legacy of World War I [review]. *The Journal of Modern History*, 2003, Vol. 75, No. 1, pp. 111–131.
- [17] DEHNEN, Max. *Die Kriegsgräber in Ostpreussen von 1914/15* (Beihefte zum Jahrbuch der Albertus-Universität Königsberg/Pr., XXVII). Würzburg: Holzner, 1966.
- [18] EKDAHL, Sven. Tannenberg / Grunwald – Ein politisches Symbol in Deutschland und Polen. *Journal of Baltic Studies*, 1991, Vol. 22, Issue 4, pp. 271–324.
- [19] FILIPPOWA, Tatjana. Von der Witzfigur zum Unmenschen. Die Deutschen in den Kriegsausgaben von „Nowyj Satirikon“ und „Krokodil“. In: *Verführungen der Gewalt: Russen und Deutsche im Ersten und Zweiten Weltkrieg*. Hrsg. von Karl Eimermacher und Astrid Volpert unter Mitarbeit von Gennadij Bordjugow. München: Wilhelm Fink, 2005, S. 267–296.
- [20] FISCHER, Heike. Tannenberg-Denkmal und Hindenburgkult. Hintergründe eines Mythos. In: *Unglücklich das Land, das Helden nötig hat*. Hg. von Michael Hütt, Hans-Joachim Kunst, Ingeborg Pabst. Marburg: Jonas, 1990, S. 28–47.
- [21] *Frontalltag im Ersten Weltkrieg: Wahn und Wirklichkeit. Quellen und Dokumente*. Hrsg. von Bernd Ulrich, Benjamin Ziemann. Frankfurt a. M.: Fischer, 1994.
- [22] FUSSELL, Paul. *The Great War and Modern Memory*. New York and London: Oxford University Press, 1975.
- [23] GATRELL, Peter. *A Whole Empire Walking. Refugees in Russia during World War I*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1999.
- [24] GAUSE, Fritz. *Die Russen in Ostpreußen 1914/15*. Königsberg: Gräfe und Unzer, 1931.
- [25] GOEBEL, Stefan. *The Great War and Medieval Memory. War, Remembrance and Medievalism in Britain and Germany, 1914–1940*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- [26] GRIFFANTE, Andrea. La Prima guerra mondiale e l'uso pubblico della storia in Lituania: i nuovi Cavalieri teutonici. *Storicamente: laboratorio di storia. Studi e Ricerche*, 2014, Nr. 10, p. 1–25.
- [27] GRIFFANTE, Andrea. We and Homeland: German Occupation, Lithuanian Discourse, and War Experience in Ober Ost. In: *Other Fronts, Other Wars? First World War Studies on the Eve of the Centennial* (History of Warfare, Vol. 100). Ed. by J. Bürgschwentner, M. Egger, G. Barth-Scalmani. Leiden, Boston: Brill, 2014, pp. 237–255.

- [28] [HÄPKE, Rudolf]. *Die deutsche Verwaltung in Litauen 1915 bis 1918*: nur zum Dienstgebrauch. Berlin: Reichsdruckerei, 1921.
- [29] HOEGEN, Jesko von. *Der Held von Tannenberg: Genese und Funktion des Hindenburg-Mythos*. Köln, Weimar, Wien: Böhlau, 2007.
- [30] HOLQUIST, Peter. To Count, to Extract, and to Exterminate. Population Statistics and Population Politics in Late Imperial and Soviet Russia. Iš: *A State of Nations. Empire and Nation-Making in the Age of Lenin and Stalin*. Ed. by R. G. Suny, T. Martin. Oxford, New York: Oxford University Press, 2001, pp. 111–144.
- [31] HOLQUIST, Peter. Les violences de l'armée russe à l'encontre des Juifs en 1915: Causes et limites. Iš: *Vers la guerre totale: le tournant de 1914–1915*. Ed. John Horne. Paris: Tallandier, 2010, p. 191–219.
- [32] HORNE, John; KRAMER, Alan. War between Soldiers and Enemy Civilians, 1914–1915. Iš: *Great War, Total War. Combat and Mobilization on the Western Front, 1914–1918*. Ed. by R. Chickering, S. Förster. New York: Cambridge University Press, 2000, pp. 153–168.
- [33] IRIYE, Akira. Transnational History: review article. *Contemporary European History*, 2004, Vol. 13, Issue 2, pp. 211–222.
- [34] JAHN, Peter. „Zarendreck, Barbarendreck“ – Die russische Besetzung Ostpreußens 1914 in der deutschen Öffentlichkeit. Iš: *Verführungen der Gewalt: Russen und Deutsche im Ersten und Zweiten Weltkrieg*. Hrsg. von Karl Eimermacher und Astrid Volpert unter Mitarbeit von Gennadij Bordjugow. München: Wilhelm Fink, 2005, S. 223–242.
- [35] JUREVIČIŪTĖ, Aušra. *Buvusių karių organizacijos ir jų vaidmuo Lietuvos vidaus politikoje 1923–1940 m.* Daktaro disertacija. Kaunas, 2009.
- [36] KASPARAVIČIUS, Algimantas. La Grande Guerre dans les mémoires historiques des Lituaniens. *Matériaux pour l'histoire de notre temps*, 2014, No. 1–2(113–114), p. 58–65.
- [37] KING, Alex. *Memorials of the Great War in Britain: the Symbolism and Politics of Remembrance*. Oxford & New York: Berg, 1998.
- [38] KOROWINA, Larissa. Munition ohne Patronen: Antideutsche Stimmungen und Propaganda in der russischen Armee während des Ersten Weltkriegs. Iš: *Verführungen der Gewalt: Russen und Deutsche im Ersten und Zweiten Weltkrieg*. Hrsg. von Karl Eimermacher und Astrid Volpert unter Mitarbeit von Gennadij Bordjugow. München: Wilhelm Fink, 2005, S. 243–266.
- [39] KORTE, Barbara; SCHNEIDER, Ralf; STERNBERG, Claudia. *Der Erste Weltkrieg und die Mediendiskurse der Erinnerung in Großbritannien. Autobiographie-Roman-Film (1919–1999)*. Würzburg: Königshausen & Neumann, 2005.
- [40] *Krieg im Frieden: Die umkämpfte Erinnerung an den Ersten Weltkrieg*. Hrsg. von Bernd Ulrich, Benjamin Ziemann. Frankfurt a. M.: Fischer, 1997.
- [41] KOSELLECK, Reinhart. Einleitung. Iš: *Politischer Totenkult: Kriegerdenkmäler in der Moderne*. Hrsg. von Reinhart Koselleck, Michael Jeismann. München: Wilhelm Fink, 1994, S. 9–20.
- [42] KOSELLECK, Reinhart. Kriegerdenkmale als Identitätsstiftung der Überlebenden. Iš: *Identität*. Hrsg. von Odo Marquard, Karlheinz Stierle. München: Wilhelm Fink, 1979, S. 255–276.
- [43] KOSSERT, Andreas. *Ostpreussen. Geschichte und Mythos*. München: Siedler, 2005.
- [44] KOSSERT, Andreas. Tannenberg 1914. Ein ostpreußischer Mythos und seine politische Dimension. Iš: *Mare Balticum. Begegnungen zu Heimat, Geschichte, Kultur an der Ostsee* (Colloquia Baltica, 1). Hrsg. von Dietmar Albrecht. München: Martin Meidenbauer Verlagsbuchhandlung, 2005, S. 87–97.
- [45] *Lietuvos gyventojai. Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotino gyventojų surašymo duomenys*. Kaunas, [1925].

- [46] LINDE, Gerd. *Die Deutsche Politik in Litauen im Ersten Weltkrieg* (Schriften der Arbeitsgemeinschaft für Osteuropaforschung der Universität Münster). Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1965.
- [47] LIPP, Anne. *Meinunglenkung im Krieg. Kriegserfahrungen deutscher Soldaten und ihre Deutung 1914–1918* (Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft, Bd. 159). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2003.
- [48] LIULEVIČIUS, Vėjas Gabriel. Building Nationalism: Monuments, Museums, and the Politics of War Memory in Inter-War Lithuania. Iš: *Über den Weltkrieg hinaus. Kriegserfahrungen in Ostmitteleuropa 1914–1921* (Nordost-Archiv, NF Bd. XVII/2008). Hrsg. von Joachim Tauber. Lüneburg: Nordost-Institut, 2009, S. 230–247.
- [49] LIULEVIČIUS, Gabriel Vejas. *War Land on the Eastern Front. Culture, National Identity, and German Occupation in World War I*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- [50] LÖFFELBEIN, Nils. *Ehrenbürger der Nation. Die Kriegsbeschädigten des Ersten Weltkriegs in Politik und Propaganda des Nationalsozialismus*. Essen: Klartext, 2013.
- [51] LOPATA, Raimundas. Lietuvių Atgimimo istorijos studijos. T. 9: *Lietuvos valstybingumo raida 1914–1918 metais*. Vilnius: Mintis, 1996.
- [52] LURZ, Meinhold. *Kriegerdenkmäler in Deutschland*. Bd. 3: *Erster Weltkrieg*; Bd. 4: *Weimarer Republik*. Heidelberg: Esprint, 1985.
- [53] MAČIULIS, Dangiras; PETRAUSKAS, Rimvydas; STALIŪNAS, Darius. *Kas laimėjo Žalgirio mūšį?* Vilnius: Mintis, 2012.
- [54] MOSSE, George L. *Fallen Soldiers: Reshaping the Memory of the World Wars*. Oxford: Oxford University Press, 1990.
- [55] MULLIGAN, William. German Veterans' Associations and the Culture of Peace: The Case of the Reichsbanner. Iš: *The Great War and Veterans' Internationalism*. Ed. by J. Eichenberg, J. P. Newman. London: Palgrave Macmillan, 2013, pp. 139–161.
- [56] NÜBEL, Christoph. *Durchhalten und Überleben an der Westfront. Raum und Körper im Ersten Weltkrieg* (Zeitalter der Weltkriege, Bd. 10). Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2014.
- [57] PETRONE, Karen. *The Great War in Russian Memory*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 2011.
- [58] POCIŪNAS, Arvydas. Tragiški lietuvių karių likimai Pirmajame pasauliniame kare. *Karys*, 2001, Nr. 3, p. 24–25; perspausdinta: *Voruta*, 2012 11 24, Nr. 24(762), p. 5.
- [59] REIMANN, Aribert. *Der große Krieg der Sprachen. Untersuchungen zur historischen Semantik in Deutschland und England zur Zeit des Ersten Weltkrieges*. Essen: Klartext, 2000.
- [60] *Remembering the First World War*. Ed. by B. Ziino. Abington, New York: Routledge, 2015.
- [61] SAFRONOVAS, Vasilijus. Funktionale Ähnlichkeiten und Unterschiede der Erinnerungskulturen an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert in Städten an der Peripherie und im Zentrum. Memel im Vergleich mit Berlin und Königsberg. *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*, 2014, 63. Jhg., Hf. 2, S. 214–248.
- [62] SAFRONOVAS, Vasilijus. *Kampf um Identität. Die ideologische Auseinandersetzung in Memel/Klaipėda im 20. Jahrhundert* (Veröffentlichungen des Nordost-Instituts, Bd. 20). Wiesbaden: Harrassowitz, 2015.
- [63] SAFRONOVAS, Vasilijus. Kultūrinė atmintis ar atminimo kultūra? Kultūrinės atminties teorijos taikymo modernių laikų tyrimams problemos. Iš: *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribbentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Sud. Alvydas Nikžentaitis. Vilnius: LII leidykla, 2011, p. 39–64.
- [64] SALM, Jan. *Ostpreußische Städte im Ersten Weltkrieg. Wiederaufbau und Neuerfindung*

(Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa, Bd. 46). München: Oldenbourg, 2012.

[65] SCHENK, Frithjof Benjamin. Tannenberg/Grunwald. Iš: *Deutsche Erinnerungsorte*. Bd. I. Hrsg. von Etienne François, Hagen Schulze. München: C. H. Beck, 2001, S. 438–454.

[66] SCHNEIDER, Thomas F. Winzige schwarze Punkte. Bemerkungen zur Darstellung „des Russen“ in der deutschen Prosa zum Ersten Weltkrieg (1914–1933). Iš: *Verführungen der Gewalt: Russen und Deutsche im Ersten und Zweiten Weltkrieg*. Hrsg. von Karl Eimermacher und Astrid Volpert unter Mitarbeit von Gennadij Bordjugow. München: Wilhelm Fink, 2005, S. 551–572.

[67] SKIPITIS, Rapolas. *Nepriklausomą Lietuvą statant*. Chicago: Terra, 1961.

[68] STALIŪNAS, Darius. Der Kult des Unbekannten Soldaten in Litauen. Iš: *Über den Weltkrieg hinaus. Kriegserfahrungen in Ostmitteleuropa 1914–1921* (Nordost-Archiv, NF Bd. XVII/2008). Hrsg. von Joachim Tauber. Lüneburg: Nordost-Institut, 2009, S. 248–266.

[69] STALIŪNAS, Darius. Žuvusių karių kultas tarpukario Lietuvoje. Iš: *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*. T. 17: *Nacionalizmas ir emocijos (Lietuva ir Lenkija XIX–XX a.*. Sud. Vladas Sirutavičius, Darius Staliūnas. Vilnius: LII leidykla, 2001, p. 120–132.

[70] STRAZHAS, Aba. *Deutsche Ostpolitik im Ersten Weltkrieg*. Wiesbaden: Harrassowitz, 1993.

[71] TIEPOLATO, Serena. La deportazione di civili prussiani in Russia (1914–1920). Iš: *La violenza contro la popolazione civile nella grande Guerra. Deportati, profughi, internati* (Biblioteca di storia contemporanea, 19). Ed. Bruna Bianchi. Milano: Unicopli, 2006, p. 107–125.

[72] TIEPOLATO, Serena. „...und nun waren wir auch Verbannte. Warum? Weshalb?“ Deportate Prussiane in Russia 1914–1918. *Deportate, Esuli, Profughe. Rivista telematica di studi sulla memoria femminile*, 2004, Nr. 1, p. 59–85.

[73] TIETZ, Jürgen. *Das Tannenberg-Nationaldenkmal. Architektur, Geschichte, Kontext*. Berlin: Bauwesen, 1999.

[74] TRABA, Robert. *Wschodniopruskość. Tożsamość regionalna i narodowa w kulturze politycznej Niemiec*. Olsztyn: Borussia, 2006.

[75] *Unsere Russen, unsere Deutschen: Bilder vom Anderen 1800 bis 2000* [Berlin, Schloss Charlottenburg, Neuer Flügel, 8. Dezember 2007 bis 2. März. 2008]. Hrsg. von Andrea Kamp, Peter Jahn, Philip Springer. Berlin: Christoph Links, 2007.

[76] *Die vergessene Front. Der Osten 1914/15. Ereignis, Wirkung, Nachwirkung*. Hrsg. von Gerhard P. Groß. Paderborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöningh, 2006.

[77] VOGELANG, Ernst. Aus der Geschichte des Reichsehrenmals Tannenberg. Iš: *Zwischen den Weltkriegen*. Teil II: *Kultur im Preußenlande der Jahre 1918 bis 1939*. Hrsg. von Udo Arnold. Lüneburg: Nordostdeutsches Kulturwerk, 1987, S. 73–122.

[78] WATSON, Alexander. “Unheard-of Brutality”: Russian Atrocities against Civilians in East Prussia, 1914–1915. *The Journal of Modern History*, 2014, 86(4), pp. 780–825.

[79] WATSON, Janet S. K. *Fighting Different Wars: Experience, Memory, and the First World War in Britain*. New York: Cambridge University Press, 2004.

[80] WESTERHOFF, Christian. *Zwangsarbeit im Ersten Weltkrieg: Deutsche Arbeitskräftepolitik im besetzten Polen und Litauen 1914–1918*. Paderborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöningh, 2011.

[81] WINTER, Jay. *Remembering War: The Great War between Memory and History in the Twentieth Century*. New Haven: Yale University Press, 2006.

[82] WINTER, Jay. *Sites of Memory, Sites of Mourning: The Great War in European Cultural History*. Cambridge & New York: Cambridge University Press, 1995.

[83] WIPPERMANN, Wolfgang. Die Geschichte des „Reichsehrenmals Tannenberg“. Ein histo-

- risches Lehrstück. *Niemandland. Zeitschrift zwischen der Kulturen*, 1987, 1–2, S. 58–69.
- [84] ZIEMANN, Benjamin. *Contested Commemorations: Republican War Veterans and Weimar Political Culture*. New York: Cambridge University Press, 2013.
- [85] ZIEMANN, Benjamin. Die deutsche Nation und ihr zentraler Erinnerungsort. Das „Nationaldenkmal für die Gefallenen im Weltkrieg“ und die Idee des „Unbekannten Soldaten“ 1914–1935. In: *Krieg und Erinnerung: Fallstudien zum 19. und 20. Jahrhundert* (Formen der Erinnerung, Bd. 4). Hrsg. von Helmut Berding, Klaus Heller, Winfried Speitkamp. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2000, S. 67–91.
- [86] ZIEMANN, Benjamin. Republikanische Kriegserinnerung in einer polarisierten Öffentlichkeit. Das Reichsbanner Schwarz-Rot-Gold als Veteranenverband der sozialistischen Arbeiterschaft. *Historische Zeitschrift*, 1998, Bd. 267, S. 358–398.
- [87] НЕЛИПОВИЧ, Сергей. В поисках внутреннего врага: депортационная политика России в 1914–1918 гг. In: *Первая мировая война и участие в ней России: материалы научной конференции*, 5–6 авг. 1994 г. Москва. Т. 1. Москва: Государственная публичная историческая библиотека, 1994, с. 54–64.
- [88] НЕЛИПОВИЧ, Сергей. Население оккупированных территорий рассматривалось как резерв противника. *Военно-исторический журнал*, 2000, № 2, с. 60–69.
- [89] НЕЛИПОВИЧ, Сергей. Переселение немцев из Восточной Пруссии в Россию: „вольнопленные“, или злоключения восточнопрусских немцев в России (1914–1917). In: *Миграционные процессы среди российских немцев. Исторический аспект: материалы международной научной конференции*. Анапа, 26–30 сентября 1997 г. Москва: Готика, 1998, с. 173–183.
- [90] НЕЛИПОВИЧ, Сергей. Репрессии против подданных „центральных держав“. *Военно-исторический журнал*, 1996, № 6, с. 32–42.
- [91] *Россия и Германия в XX веке. Т. 1: Обоюдное влечение. Русские и немцы в Первой и Второй мировых войнах*. Ред. Карл Аймермахер, Г. Бордогов, Астрид Фольперт. Москва: НИЦ „АИРО-XXI“, 2010.
- [92] ХАЕШ, Анатолий. Выселение евреев из Литвы весной 1915 г. (на примере местечка Жеймели). In: ХАЕШ, Анатолий. *Евреи Литвы: исследования и материалы* (Труды по иудаике. История и этнография / Transactions on Jewish Studies. History and Ethnography, Вып. 8). Санкт-Петербург: Мирь, 2013, с. 86–108.

VASILIJUS SAFRONOVAS

Remembrance of the First World War in Lithuania and East Prussia. Outline of the new research project

Summary

The article presents a three-year research project *Remembrance of the First World War: A Comparative Analysis of Lithuania and East Prussia (till 1939)*, funded by the Research Council of Lithuania, that was launched at the Institute of Baltic Region History and Archaeology of Klaipėda University in 2015. In the assessment of the current state of the research, the author introduces the main directions of this investigation. The research undertakings outlined in the article are expected to encourage a broader discussion on how to investigate the remembrance of war in a country that itself was not involved in that war.

The first part of the article raises the question why it is necessary to analyze the remembrance of the Great War in Lithuania and East Prussia. To date, the experiences of that “great seminal catastrophe” (George Kennan) of the previous century have been obviously overwhelmed by the relevance of the Second World War. In addition, Lithuania belongs to those countries that already in the interwar period focused not so much on the remembrance of the Great War, but rather on the revolutionary changes caused by the war (primarily, the Wars of Independence) and the memory of their achievement. The initiation of the Great War remembrance study aims to a) encourage the relevance of the Lithuanian research in WWI, b) develop military history in Lithuania on such an interpretative level that has already been achieved in other, primarily “Western” European, countries, and c) by means of the results of the study, encourage the international community of scholars to pay attention to the little known war remembrance phenomena in the South East Baltic region.

The second part of the article presents the novelty of the newly launched research. Here, the author argues that the remembrance of the First World War in Europe has been usually analyzed by historians focusing on one national community. In cases when the comparative research has been undertaken, it has generally handled the examples from Western and Central Europe. The article states that the presented research will differ from such comparative studies by focusing on one East European region that was the area of the same theatre of operations. The actualization of experiences related to the Eastern Front is going to be analyzed, and the Eastern Front of WWI has been so far rarely approached by means of comparative material. Thus, the significance that was assigned to the war and its remembrance will not be compared in two countries that were active participants in the war. In fact, the novelty of the research in question comes from the comparison of two societies that had similar war experiences (although on a different scale), however, each made them significant in a different manner. In addition, the remembrance of the Great War is going to be approached here not only through the comparative but also through the transnational perspective. The research team will therefore pose the question of what configurations and transformations the same phenomenon – the significance given to, and the remembrance of, the war experiences – underwent under different social and political conditions that were characteristic of two different regions (Lithuania and East Prussia), rather than how the war was remembered individually in Lithuania and East Prussia.

The essence of such an undertaking is to analyze the remembrance of the Great War in Lithuania and East Prussia on three levels, which are conditionally called discursive, social, and practical. On the discursive level, the signification of particular war experiences and the means of such signification will be analyzed. On the social level, the questions will be raised what social groups were united by different war experiences and what their role was in the signification and commemoration of the war. On the practical level, the war commemoration and signification practices in Lithuania and East Prussia will be explored.

The third part of the article provides an overview of the current state of the research in the issues that are going to be analyzed during the research process.

It is expected that the implementation of the research project presented in the article should, at the very least, create the conditions for the Great War to be “returned to the memory”, thus enabling one to better understand its impact on the Lithuanian and East Prussian societies and at the same time to approach those societies from a new angle in a wider regional context.

Key words: the First World War, war remembrance, remembrance history, comparative approach, transnational approach